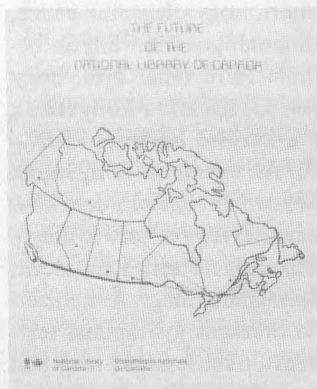


83013 R



The future of the National Library of Canada. L'avenir de la Bibliothèque Nationale du Canada. Ottawa, National Library of Canada, 1979. IX, 88 p. [angol nyelvű szöveg] + IX, 93 p. [francia nyelvű szöveg]

A kanadai Nemzeti Könyvtár gondjai és vágyai

Guy Sylvestre-nek, a Nemzeti Könyvtár igazgatójának számos szakember közreműködésével összeállított írása műfaját nem könnyű meghatározni: a kérvény, a felterjesztés, a vitairat és a fejlesztési terv elemei keverednek benne. A kormánysszervek illetékeseinek figyelmét kívánja felhívni a nemzeti könyvtár legégetőbb problémáira, nehézségeire.

A kanadai Nemzeti Könyvtár helyzete több szempontból is sajátos. Korát illetően szinte még csecsemő: 1953-ban alapították, alig több tehát negyedszázadosnál. Nálunk ismeretlen gondot jelent számára, hogy Kanada szövetségi állam: a szövetségi és a tartományi kormányok és intézmények viszonya hatással van a könyvtár hatáskörére, külső kapcsolataira, központi szolgáltatásaira. Mindezt szem előtt kell tartanunk, ha a kanadai könyvtárügyet – akarva-akaratlan – összevetjük a miénkkel. Amivel természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy az összehasonlításnak nincs helye; sem azt, hogy a kanadaiak nehézségeiből és terveiből nem tanulhatunk.

A jelentés elkészítését az tette szükségessé, hogy egy alapos vizsgálat megállapította: a nemzeti könyvtár fejletlen, sőt az egész ország könyvtárainak helyzete kedvezőtlen. A kép, amely a jelentésből élénk tárul, valóban nem túl rózsás, még ha el is tekintünk az írásmű természetéből, célkitűzéséből – fokozottabb pénzügyi támogatás elnyerése – követhető esetleges túlzásoktól. A bevezetés szerint ha a kanadai könyvtárügyet Amerikával és Angliával összehasonlítják, az a különbség közöttük, hogy az előbbi két országban azzal vesződnek, miként lehetne jobban elosztani a nagy gazdagságot, Kanadában viszont az a gond, miként osztozkodjanak közös szegénységükön. A nemzeti könyvtár szolgáltatásai iránti követelmények az utóbbi években megnöttek, ugyanakkor a személyi és pénzügyi erőforrások csökkentése és az infláció miatt többé nem képesek eleget tenni az igényeknek. Vagy az eszközöket kell növelni, vagy egyes szolgáltatásokat megszüntetni, illetve erősen csökkenteni, korlátozni.

Gyűjtőkori együttműködés. A nemzeti könyvtár már régóta feladatának tekinti a kanadai könyvtárak beszerzési gyakorlatának összehangolását. 1968 január 1-én létrehozta a nemzeti könyvtárban egy irodát, amely az egyetemi és szakkönyvtárak állományá-

nak gyengeségeiről és erős oldalairól igyekezett információkat szerezni és közreadni (az iroda később beolvadt az állományfejlesztő részlegbe). Ez a tevékenység alapul szolgálhat az országos együttműködési terv – afféle önkéntes gyűjtőköri kódex – kialakításához. A koordináció számos részletkérdését megvitatták már, javaslatok is születtek, de országos szintű alapelveket még nem sikerült kidolgozni. Az információrobbanás korában – bizonygatja a jelentés – egyetlen könyvtár sem remélheti, hogy elegendő pénze, személyzete, ideje és férőhelye lesz a megjelenő szakmai és tudományos kiadványok beszerzésére, feldolgozására, raktározására és kiszolgáltatására. Nincs mód tehát arra, hogy Kanada valamennyi diszciplinában erős gyűjteményeket építsen ki, hacsak a könyvtárak nem jutnak megállapodásra egymással, és nem mondanak le a kevésbé használt kiadványok több intézményben párhuzamosan történő beszerzéséről. Az egyetemi könyvtárak tartományi és regionális együttműködése terén már vannak kezdeményezések, de a kooperáció előnyeinek maximális kihasználása csak az egész országra érvényes terv kidolgozásával lehetséges. A kiadványok növekvő száma és a fokozódó infláció arra kényszerít, hogy a lehető legnagyobb mértékű együttműködésben állapodjanak meg. A nemzeti könyvtárnak éppen ezért aktívan részt kell vennie mindenfajta országos gyarapítási tervben, de a résztvevő intézmények önállóságát, az együttműködés önkéntességét meg kell őrizni. A kooperáció célja nem a beszerzésre fordítandó összegek csökkentése, hanem jobb felhasználása.

A kanadai könyvtári költségvetés az elmúlt évtizedben fokozatosan nőtt ugyan, a beszerzésre fordított összegek aránya azonban ennek ellenére csökkent a közművelődési és az egyetemi könyvtárakban egyaránt. Ennek következménye az lesz, hogy a könyvtárak fokozatosan visszasüllyednek a 15–20 évvel ezelőtti középszintű szintre. Parancsoló szükségesség tehát, hogy a tudományos gyűjteményekre nagyobb összegeket fordíthassanak és ezeket hatékonyabban költsék el.

A helyzet ismertetését követi az ajánlás: nyújtson a kormány pénzügyi támogatást kijelölt szövetségi és egyéb könyvtáraknak, hogy ebből egyes szakterületeken erős tudományos gyűjteményeket hozzanak létre, és erre támaszkodva országos szintű szolgáltatásokat nyújthassanak; ezt az összeget a nemzeti könyvtár osztaná szét egy szakemberekből álló tanácsadó testület segítségével.

Kötelesempéldány, nemzeti bibliográfia. Kanadában a kötelesempéldány-szolgáltatás még nem terjed ki a dokumentumok valamennyi kategóriájára. A könyveket, folyóiratokat, hangzó anyagokat már gyűjti a nemzeti könyvtár, de a napilapokat, a mikroformátumú kiadványokat és a térképeket nem. A terjesztésre, illetve kereskedelmi forgalomba kerülő mikrofilmek adatait a nemzeti bibliográfia a tervek szerint a közeljövőben már tartalmazni fogja, de szükség volna a könyvtárakban készült mikrofilmek alappéldányainak országos nyilvántartására is, hogy szükség esetén másolat készülhessen róluk, illetve nehogy feleslegesen olyan anyagot vegyenek filmre valahol, amelyről másutt már készült mikro-másolat.

A napilapok kötelesempéldány-szolgáltatásának bevezetését a nemzeti könyvtár vezetői egyelőre nem ajánlják, ehhez nagyobb létszám, több pénz és sok férőhely kellene. Mivel a Bibliothèque National du Quebec (a Quebec tartományi nemzeti könyvtár) már gyűjti a quebeci újságokat, decentralizált rendszert kellene kiépíteni a kanadai napilapok

megőrzése céljából, ebben a nemzeti könyvtár is részt venne. (A nemzeti könyvtárnak természetesen van napilap-gyűjteménye, a legnagyobb, „központi” újságokon kívül gyűjti a nagyobb városok lapjait is.) Egyelőre arra kér felhatalmazást a kormánytól, hogy megvizsgálja egy ilyen terv megvalósíthatóságát.

A *Canadiana* címet viselő nemzeti bibliográfia 1950-ben indult. Rendelkezésre áll nyomtatott formában, mikrofilmlapon és mágnesszalagon is, de nem terjed ki az összes kiadványtípusra, csak a kötelezpéldányként beszolgáltatott anyagokra. További hiányossága, hogy nem teszi lehetővé a szövetségi és tartományi kormánykiadványok tárgyi-tartalmi megközelítését (megjegyzendő, hogy a kanadai kormány többet publikál, mint az összes kanadai kiadóvállalat együttvéve). A nemzeti könyvtár a kanadai kormány kiadói központjával (Canadian Government Publishing Center) közös vizsgálatot folytatott annak megállapítására, miképpen lehetne központosítani a szövetségi kormány dokumentumainak katalogizálását és osztályozását egy bibliográfiai adatbankban. Igen nagy hiányok vannak a retrospektív nemzeti bibliográfiában is: három év múlva szeretné megjelentetni a könyvtár az 1867–1900 között megjelent kanadai monográfiák betűrendes címjegyzékét mikrofilmlapon, ezt követi majd az 1751 és 1866 közötti időszak bibliográfiája (1751 a könyvnyomtatás kezdete Kanadában), és végül az 1901–1949 közötti kiadványok könyvészete.

Kívánatosnak tartanak felállítani a nemzeti könyvtárban egy részleget, amely a különböző szövetségi és tartományi kormánysszervek kiadatlan műszaki és tudományos beszámolóit, kutatási jelentéseit gyűjtené, és fotómásolatukat eljuttatná a használókhoz. Folytatni szeretnék továbbá a kanadai egyetemeken elfogadott doktori értekezések, diplomamunkák jegyzékbe foglalását, és ezt követően éves jegyzékek kiadását tervezik az értekezésekről.

A könyvtár nyilvános szolgálati osztályát ki kellene bővíteni, csak így felelhet meg a megnövekedett igényeknek. A referenz-szolgálat munkatársait meg kellene erősíteni különféle tudományterületek (pl. politikai tudományok, közgazdaságtudomány, szociológia, antropológia, kanadai történelem és irodalom) szakértőivel. A szakreferensek részvételük a tájékoztatáson kívül a referáló és tanácsadó szolgálatban, az állományépítésben és a bibliográfia-készítésben is.

Konzerválás, restaurálás. A legtöbb most kiadott könyv 100 év múlva használhatatlan lesz. Az állományt csak úgy lehet megóvni a gyors pusztulástól és a károsodástól, ha országos konzerválási programot dolgoznak ki, amelyben a nemzeti könyvtáron kívül az Országos Levéltár és a Nemzeti Múzeum konzerváló intézete és a Történeti Mikroreprodukciós Intézet is érdekelt, a munka azonban mindezideig koordináció és egységes elvek nélkül folyik. Nincsenek kellően képzett könyv- és papírrestaurátorok az országban, hiányoznak a megfelelő konzerváló berendezések és nincs olyan konzultációs szolgálat, amely más könyvtáraknak felvilágosítással, tanácsokkal szolgálna a módszerekről és a programokról. Az említett intézményeknek közösen ki kellene dolgozniuk a szakemberek képzésére oktatási programot is.

Az előbbiekkal kapcsolatban a jelentés ajánlásait így foglalja össze: Ki kell terjeszteni a kötelezpéldány-szolgáltatást a mikroformátumú kiadványokra és a térképekre; országos szintű, decentralizált tervet kell kidolgozni a napilapok megőrzésére: országos

nyilvántartást kell kidolgozni a mikrofilmek alappéldányairól; a nemzeti bibliográfiát ki kell terjeszteni a többi kiadványtípusra, és valamennyit visszakereshetővé kell tenni szerző, cím és tárgy szerint.

Levéltár. Bő teret szentel a jelentés a Nemzeti Könyvtár és az Országos Levéltár között kialakult hatásköri vitának. A párhuzamosságok és átfedések megszüntetése érdekében elengedhetetlennek ítélik, hogy az írók és zeneművészek kéziratai, valamint mindenfajta zenei anyag a nemzeti könyvtár gyűjtőkörébe tartozzék, az országos térkép-gyűjteményt pedig, személyzetével és felszerelésével együtt, a levéltár adja át a könyvtárnak. Így módon biztosítható, hogy a térképek bekerüljenek a nemzeti bibliográfiába, és adataik hozzáférhetővé váljanak a számítógépes keresés számára.

Könyvtárközi kölcsönzés. A könyvtárközi kölcsönzés önkéntes, ezért a könyvtárosok és az intézmények jóindulatától függ. Egyesek – főként a nagy egyetemi könyvtárak – kevés anyagot kérnek, de sokat adnak, ez nagy kiadást jelent számukra. A kölcsönzési kiadások újabban 7–8%-kal nőttek évente, jelenleg kb. 10 dollárt tesznek ki darabonként. Ha nem következik be változás, a helyzet tovább romlik, és sok használó kárt szenved. A legegyszerűbb megoldás az, ha a nemzeti könyvtár a CISTI-vel (Canada Institute for Scientific and Technical Information) az egész országra kiterjedő kölcsönző szolgáltatást létesít. Ennek előnyei: lehetővé válik a pénzeszközök koncentrációja, az ügyviteli és személyzeti kiadások csökkennek, a szolgálat hatékonyabban működhet, a kérések nagyobb százalékáa elégíthető ki, az állomány jobban kihasználható, csökken a nagy egyetemi könyvtárak igénybevétele, kevesebb helyi kölcsönzésre lesz szükség, a központi katalógusok szerepe és igénybevétele szintén csökken.

A könyvtárak nem bővíthetik épületeiket és újakat sem építhetnek korlátlanul, hogy egyre gyarapodó állományukat elhelyezzék. Az országos szolgálat azzal, hogy a könyvtárközi kölcsönzést ellátja (a csekély mértékben és a gyakran használt anyagok esetében) feleslegessé teszi az épületbővítést és szaporítást. Megtakarítást jelent sok könyvtár számára a beszerzés, feldolgozás és szolgáltatások terén is.

A könyvtárközi kölcsönzés országos központja kezdetben a folyóiratokra és a kormánykiadványokra terjedne ki. A CISTI jelenleg is kölcsönöz természettudományi és műszaki folyóiratokat, illetve fotómásolatokat készít és küld az igénylőknek. Új épülete is van, így csak a munkatársak számát kellene kismértékben megnövelni, hogy az új rendszerben is el tudja látni a megnövekedő munkát. A nemzeti könyvtárnak már több pénzre lesz szüksége humán- és társadalomtudományi folyóiratállománya kibővítésére és raktározására. A munkafolyamatok és a könyvtári szervezet átalakításával azonban elérhető, hogy csak minimális létszámemelésre kerüljön sor, mivel a központi katalógus munkálatainak csökkenése miatt munkaerő szabadulna fel.

A központi könyvtárközi kölcsönzőszolgálat nélkül a kanadai olvasók a jövőben egyre kevesebb kiadványhoz jutnának hozzá, egyre magasabb áron, hacsak a szövetségi és tartományi kormányok nem növelik a könyvtárak költségvetését, ami nem valószínű.

Országos információs rendszer. A nemzeti könyvtár az ország könyvállományának jobb kihasználása érdekében gondolja az országos központi katalógust, központi gyarapodási jegyzékeket ad ki, kurrens és retrospektív bibliográfiai adatszolgáltatással segít más könyvtárakat a katalogizálásban és az osztályozásban, részt vesz nemzetközi adat-

bázisok munkájában (pl. ellátja az International Serials Data System-et és az észak-amerikai CONSER-t a kanadai kiadványok bibliográfiai adataival). Ez azonban ma már nem elég. Az előbbieken ismertetett gyűjtőköri, állományfejlesztési együttműködés csak akkor lehet hatékony, ha vele párhuzamosan kiépül a bibliográfiai információs hálózat is. Ezért más számítógépes bibliográfiai központokkal rendelkező intézményekkel együttműködve ki kell fejleszteni egy decentralizált, az egész országra kiterjedő bibliográfiai hálózatot, amely csökkentené a növekvő katalogizálási költségeket és a felesleges beszerzéseket.

A hagyományos („kézi”) központi katalógus egyre kevésbé lesz képes kielégíteni a kurrens igényeket, mivel mind több könyvtár tér át a géppel olvasható katalógusok készítésére és használatára. Az országos, regionális és helyi központi katalógusok helyét fokozatosan átveszi a könyvtárak és a könyvtári rendszerek közötti számítógépes összeköttetés. A nemzeti könyvtárnak kell megteremtenie a kapcsolatot a különféle magán, városi, regionális, tartományi és szövetségi intézmények kézi és számítógépes bibliográfiai információs szolgálatai, adatbankjai között. Ez alapos előkészítést kíván, a kooperációt meg kell tervezni és meg kell szervezni, ami nem kevés pénzt igényel. A nemzeti könyvtár már eddig is sokat tett e téren: fontos szerepe volt a katalogizálási szabványok kidolgozásában, a CISTI-vel közösen kifejlesztette a DOBIS-t, az integrált információs rendszert, amelyet a Dortmundi Egyetemtől vettek át.

Egyes tartományi kormányok már korábban is adtak pénzügyi támogatást bibliográfiai adatbankok fejlesztéséhez, a kanadai kormány még nem. Az anyagi segítségen kívül mást is vár a szövetségi kormánytól a nemzeti könyvtár: a kialakítandó országos bibliográfiai hálózat csak akkor lehet működőképes, ha erős, központi intézmény irányítja, amelyik képes átgondolt, széles körű koordinációra. A nemzeti könyvtár csak akkor válhat ilyenné, ha egybeolvasztják vele a CISTI-t, kivonva azt az Országos Kutatási Tanács hatásköréből. E kívánság jogos voltát alátámasztja az 1969. évi törvény, amely kimondja, hogy a nemzeti könyvtár gyűjtőköre és egyéb tevékenysége általános, minden szakterületre kiterjed, nem korlátozódik a humán- és társadalomtudományokra. A CISTI természettudományi és műszaki területen végzett munkája tehát tulajdonképpen a nemzeti könyvtár hatáskörébe tartozik.

Központi szolgáltatások. A nemzeti könyvtár – a már említett nemzeti bibliográfia és központi katalógus munkálatain kívül – elvégzi a más forrásokból (pl. a Library of Congressből, a British Libraryből) származó címléírások konvertálását és terjesztését, foglalkozik a MARC rendszer alkalmazásával, gondoskodik – decentralizált módon – a könyv kiadásával együtt történő címléírásról (Cataloguing in Publication) az angol monográfiák és egyes tartományi kormányok kiadványai esetében, kijelöli a számokat, illetve koordinálja a kijelölést az ISSN (International Standard Serial Number) és az ISBN (International Standard Book Number) számára, működteti a hálózati kapcsolatok irodáját, a könyvcseré központot, a lelőhely-meghatározó szolgálatot. Könyvtári dokumentációs központja információ-elemzést végez és referáló tevékenységet folytat a könyvtár- és információtudomány valamennyi ágában. Kutató és tervező részlege, valamint a könyvtári szabványokkal foglalkozó irodája az információközvetítés kutatási és fejlesztési kérdéseit, illetve a számítógépes adatok országos és nemzetközi felhasználását vizsgálja.

Az épület. Az épület, amelyet a nemzeti könyvtár és az Országos Levéltár közösen használ, 1967-ben készült el, de mindkét intézmény már évekkel ezelőtt kinőtte. Jelenleg hét másik épületben is működnek részlegeik. Ez a szétszórtság nem gazdaságos. A nemzeti könyvtárnak azonnal szüksége van a teljes épületre, öt éven belül pedig egy toldaléképületre a meglévő mögött vagy mellett. A levéltárat máshol, egy újonnan emelt épületben kell elhelyezni.

A jelentés – amint ismertetésünk elején már utaltunk rá – a „főhatóságnak” készült. Ennek megfelelően a nagy, látványos, országos érdekű feladatokra teszi a hangsúlyt, a központi szolgáltatásokra. A kanadai Nemzeti Könyvtárat nemzetközi mércével méri, a világ élvonalában álló társintézményekhez kívánja felemelni, és ehhez a munkához igényel fokozottabb támogatást. Különös – vagy inkább törvényszerű? –, hogy a segítségnyújtás szükségességét alátámasztó érvek között nem említi, csak a függelékben szemérmesen elrejtve bukkanunk rá, hogy a létszámhiány és a sok házon kívülre irányuló (értsd központi) szolgáltatás miatt háttérbe szorulnak a „belső munkák”: a könyvtár feldolgozatlan gyűjteményeinek katalogizálása, és a saját – már meglévő – katalógusok géppel olvasható formára való átdolgozása.

PÁLVÖLGYI ENDRE